

2. *Фалькович Э.М.* Еврейский язык (идиш) / Э.М. Фалькович // Языки народов СССР, т. 1, М., 1966. — 48 с.
3. *Гиляревский Р.С.* Определитель языков мира по письменностям / Р.С. Гиляревский, В.С. Гривнин. — М.: Наука, 1964. — 167 с.
4. Иврит-русский словарь / [сост. Ф.Л. Шапиро]. — М., 1963. — 315 с.
5. *Лоукотка Ч.* Еврейская языковедческая традиция. Развитие письма / Ч. Лоукотка. — М.: Наука, 1950. — С. 78–93.
6. *Дешериев Ю.Д.* Закономерности развития и взаимодействия языков в советском обществе / Ю.Д. Дешериев. — М.: Наука, 1966. — 217 с.
7. Еврейское письмо [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.slovar.co.il/pismo.php>
8. Священные буквы иврита [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://hermetism.info>
9. Еврейские языки — иврит, идиш, ладино. — <http://ilgid.ru/culture/ivrit.html>

Резюме

В этой статье рассмотрены особенности иврита, которые могут играть важную роль для проведения судебно-почерковедческой экспертизы: алфавит, особый шрифт письма, гиматрия, диалекты, заимствования из других языков, а также психолингвистические особенности носителей иврита. Даются рекомендации эксперту, какие именно знания и материалы необходимы для проведения исследования, где объектом являются рукописные записи или подписи, выполненные на иврите. Перечисленные факторы должны быть изучены и приняты во внимание экспертами с целью распознавания закономерностей образования идентификационных признаков.

Summary

In this article the features of Hebrew, which may play an important role for the forensic handwriting examination: alphabet, a special type of writing himatriya, dialects, and borrowing from other languages as well as Hebrew speakers psycholinguistic features. The recommendations of experts who is expertise and materials needed for the study, where the object is handwritten records or signatures made in Hebrew. Established ongoing factors should be studied and taken into consideration by experts, in order to recognize patterns of identity formation characteristics.

**Л.В. Свиридова, канд. юрид. наук,
ст. науков. співробітник**

Харківський НДІ судових експертиз

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ВІКУ АВТОРА ТЕКСТУ ДОКУМЕНТА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розглянуто актуальне питання, обумовлене потребами експертної практики, щодо встановлення віку автора документа. Проаналізовано сучасний стан наукових досліджень з питання вікових особливостей людини, можливостей вирішення даного питання в експертній практиці. Визначено подальші шляхи розвитку судово-авторознавчої експертизи з метою підвищення якості експертних висновків.

Через недостатню розробленість теоретичних та методичних засад зі встановлення соціально-біографічного портрету автора документа у судовому автороззнавстві питання відносно віку автора документа вирішуються у поодиноких випадках. У криміналістичній літературі це питання розглядалося на рівні можливостей його експертного вирішення та описування конкретного експеримента [1, с. 84; 2].

Результати аналізу експрес-інтерв'ювання судових експертів показали, що питання встановлення віку автора документа вирішувалося лише у 18% висновків у зв'язку з недостатньою розробленістю методичних засад у 30% випадків експерти відмовлялися від вирішення завдань через обмежений обсяг тексту документа. Згідно з проведеним узагальненням експертної практики, висновки з цього питання, переважно ймовірні, надавалися у поодиноких випадках (8%) і лише за текстами досить великого обсягу. Відмічене значно знижує цінність експертних висновків для органів досудового розслідування і судового провадження і свідчить про актуальність подальших досліджень в судово-автороззнавчій експертизі.

Дані суміжних наук — психології, психолінгвістики, соціолінгвістики, лінгвістики, розроблені в них методи, способи, підходи до дослідження текстів, інтерпретовані для вирішення криміналістичних завдань, слугують науковою базою для формування теорії судово-автороззнавчої експертизи, для якої проблема встановлення категоріальних ознак особистості автора тексту є центральною, основоположною. Психологія як наука про психіку, психічну діяльність людини, вивчає у тому числі і мовленеву діяльність, зміст якої передається за допомогою наступних лінгвістичних значень: різні люди, вживаючи одні й ті ж способи й засоби мови, можуть вкладати в них різний ментальний зміст [3, с. 17]. У 30-ті роки минулого століття Л.В. Щерба відзначає, що мовленнєва діяльність обумовлюється складним мовним механізмом людини або психофізіологічною мовленнєвою організацією індивіда, яка є соціальним продуктом і слугує індивідуальним проявом мовної системи (що виводиться з мовного матеріалу) [4]. Психолінгвістика досліджує мовленнєвий механізм людини та особливості його становлення і функціонування [3, с. 19]. Соціолінгвістика досліджує обумовленість мовлення тими чи іншими соціальними параметрами ситуації писемного спілкування, що досліджується, і надає широкий статистичний матеріал з функціонування мови в групах людей, об'єднаних за ознакою професії, статі, віку, міського або сільського способу життя тощо [5, с. 11]. Лінгвістика як наука про загальні закони існування та історич-

ного розвитку людської мови вивчає способи і засоби виразу в тексті лінгвістичних значень [3, с. 17].

Аналізуючи новітні дані суміжних наук, в яких висвітлюється така важлива складова мовленнєвого портрету автора тексту, як його вік, можна відмітити, що на даний час це питання достатньо не досліджено. Дослідниками зазначається, що у соціолінгвістиці вікові характеристики людини (у тому числі такі, що виявляються в її мовленні) тільки починають вивчати. Праць подібного роду мало, і це, переважно, описування конкретних експериментів [6, с. 84]. Складність вирішення даних завдань полягає, перш за все, в тому, що межі вікових періодів є відносними [7, с. 416], не мають абсолютних значень, вони рухливі і змінювані. Подібне можна сказати і відносно мовної поведінки, норми якої також рухливі і динамічні. Г.Г. Матвєєва зазначає, що з перебігом життя наші норми можуть змінюватися, тому вони є різними для груп з різним соціальним статусом та освітою і з різним віком. Крім того, норми відображають фізичний, психічний, соціальний стан людини під час мовного спілкування [8, с. 30]. Дослідження можливого впливу віку на здатність комунікації викликають певні труднощі, оскільки більша частина результатів залежить від індивідуальних характеристик особистості [9, с. 18], а також пов'язана з соціальною ситуацією, в якій знаходиться людина (освіта, мова письма, національність, професія, рід занять і їх тривалість) [10].

У криміналістичній літературі зазначається, що одні й ті ж елементи соціального середовища впливають на людей різного віку по-різному, залежно від того, під впливом яких розвинутих психологічних властивостей, що стали стабільними особистісними характеристиками, вони сформувалися. Взаємодія зовнішніх чинників, тобто соціального середовища (соціально-демографічних характеристик особистості), і внутрішніх чинників (психофізіологічних особливостей) породжує комплексну характеристику, типову для людей одного віку, і його специфіку. За даними психології, саме зміна стосунків між вказаними чинниками обумовлює перехід до наступної вікової групи [11, с. 140].

У психології виділяють три взаємопов'язані віки, які не збігаються один з одним: хронологічний, біологічний і психологічний. Розвиток людини в зрілому віці тісно пов'язаний з динамікою його психологічного віку. Як відзначається в літературі, біологічний вік людини нерідко відрізняється від хронологічного. Психологічний вік може не збігатися з хронологічним [7, с. 115], він значно впливає на біологічний, хоча

не завжди з ним збігається. Психологічний вік характеризує те, якою людиною себе відчуває і усвідомлює. Людина, відносячи себе до певного віку (відчуваючи або усвідомлюючи себе молодою, зрілою або старою) орієнтується не стільки на вікові межі, скільки на вміст періоду — специфічну для нього галузь соціальних стосунків, спосіб життя (характер діяльності, інтересів тощо) [7, с. 416].

Відзначена особливість, пов'язана з віковою періодизацією, значно ускладнює підходи до дослідження у вирішенні питання щодо віку автора документа. Враховуючи перелічені раніше фактор рухливості, змінюваності, динамічності вікових періодів і відповідних мовленнєвих норм, певною мірою “розмитими” можуть також бути і дані щодо меж цих періодів, що встановлюються в авторознавчому дослідженні писемного мовлення.

У суспільстві, що складається з носіїв певної мови, можна виокремити групи осіб з приблизно однаковою і різною організацією словникового складу [2, с. 165]. Так, представникам різних поколінь притаманне неоднакове використання засобів мови, різні переваги в оцінках мовних фактів тощо, тобто різному віку відповідають різні моделі мовленнєвої поведінки [12, с. 220].

Вікова психологія надає різні межі періодів життєвого циклу людини, починаючи з народження й до старості. Слід враховувати, що вік осіб, тексти яких надходять на дослідження, коливається переважно в межах від 17 до 60 років. За даними вікової психології межі вікових періодів в основному розподіляються наступним чином: 17–25 років — другий період юнацького віку, 25–45 — зрілість (дорослість); 45–60 років — зрілий вік. На дослідження також надходять тексти, складені особами дитячого (середній шкільний вік), а також похилого (60 і старші) віку, але встановлення цих фактів в більшості випадків не викликає особливих труднощів (звичайно, за умови, що ці тексти не виконані шляхом наслідування особливостям дитячого мовлення та мовленню осіб старечого віку тощо).

Дані вікової психології свідчать про те, що, як правило, до 17–25 років завершується, на базі засвоєння особливостей функціонуючої в суспільстві мови, становлення мовної здібності людини, виробляється певний стійкий комплекс ознак, що характеризує писемне мовлення конкретної особи. Віковий період, що триває з середини або кінця життєвого циклу охарактеризувати важче: з віком збільшуються індивідуально-типові відмінності [6, с. 416], і, особливо, ці труднощі відносяться до періоду зрілості. Динаміка мовного розвитку людей цього

віку вивчена надто слабко, психологами відмічається лише той факт, що в цей період, особливо у зв'язку з входженням до сфери професійно-соціальної діяльності, соціально-біографічний “портрет” людини зазнає значних змін, що серйозно впливає на систему мовних засобів, які нею використовуються: часто підвищується семіотичний рівень особи, розширюється база для мовленнєвої творчості, значно збільшується обсяг словникового і граматичного запасу, причому збагачення словника має не лише кількісний, але і якісний характер у зв'язку із засвоєнням різних відтінків слів, їх стилістичних конотацій, а також слів з ускладненою морфологічною структурою тощо, усе більше вдосконалюється комплекс мовних умінь і навичок [13]. Зазначене відноситься переважно до осіб, що здобули відповідну вузівську освіту (або активно займаються самоосвітою).

У будь-якому суспільстві існує безліч людей, що не здобули вищої освіти, не займаються інтелектуальною діяльністю, чий мовний, а часто й інтелектуальний розвиток, в основному завершується в школі. Хоча набуті в школі мовні навички є дуже стійкими і їх інерційна сила відчувається на всій подальшій мовленнєвій поведінці людини [14, с. 26], мова цих людей на словниковому і граматичному рівнях з часом не збагачується, а, навпаки, збіднюється, спрощується, стає закостенілою, і зміни в ній пов'язані зі сферою діяльності, способом життя, найчастіше виражається лише у привнесенні відповідних кліше, елементів тих чи інших професійних мов, жаргонів, аргі (злодійський жаргон, аргі наркоманів, геїв та ін.). З віком збільшуються типові відмінності, в цілому мова людей середнього віку є досить стандартною і часто — недостатньо інформативною для вирішення завдання встановлення вікової належності автора тексту документа. В той же час мовлення осіб другого періоду юнацького віку (17—25 років) та осіб літнього віку часто є більш інформативним в аспекті вказаного розгляду. Це пояснюється, з одного боку, особливостями розвитку, зміною мови, з іншого — чинниками соціально-психологічного характеру.

Мова розвивається швидко, її словник постійно змінюється з урахуванням збагачення його новими словами і витіснення деяких старих. Молоді (особи старшого юнацького віку) розмовляють мовою, що вже змінилася, з іншими уявленнями про норму, які відрізняються від тих, що існували раніше і відмовляються вживати слова, мовні форми, які вважають застарілими. Для осіб цього віку є характерним прагнення відстояти свою мовленнєву самостійність, незалежність, що особливо яскраво виявляється у формуванні різного роду аргі. Тим часом, люди

старшого покоління, що засвоїли мову, їх мовленнєві норми 30–50-річної давнини, в більшості випадків залишаються прихильниками цих норм і не визнають мовні норм молодих. У мовленні осіб молодого покоління завжди більше інновацій. Молодь легше сприймає і включає у власний лексикон слова-оказіоналізми і неологізми. Мовленню певного покоління властиві свої неологізми [7, с. 78–79]. У нашій країні в періоди корінного руйнування соціальної і політичної структури (наприклад, 20-ті, 40-ві роки минулого століття, 90-ті і початок нинішнього століття, зокрема, в Україні) таких неологізмів, дійсно, більше, в спокійні періоди — менше, але вони є завжди, найяскравіше з'являючись в мові молодих.

У мовленні старшого покоління міститься більше слів, що виходять із вжитку, їх мова є консервативнішою [6, с. 78–79]. Ближче до старості, на думку психологів, зростають косність, ригідність суджень, починають переважати забарвлені лише суб'єктивним досвідом висловлювання, надто категоричні, відзначається часте звернення до минулого, люди стають буркотливішими, дратівливішими, і навіть незначним деталям повсякденного життя, на які раніше не зверталася увага, ними надається неадекватно високе значення. З віком знижується інтенсивність і динамічність емоцій у жінок, а у чоловіків логічність суджень замінюється буркотливістю і ригідністю думок. У старості люди часто втрачають вміння сприймати або завершувати висловлювання, особливо зі складною структурою. Також помітно знижується здібність до розуміння, відтворення й запам'ятовування мови. При цьому граматики мови зберігається у літніх людей практично повністю, а багато білінгвів з віком поступово переходять на свою першу мову [6, с. 81–82].

У роботах з авторознавства під час вирішення питання щодо встановлення віку пропонується приділяти увагу: аналізу соціально-психологічної позиції автора тексту по відношенню до описуваних об'єктів, яка суттєво розрізняється в осіб молодого і зрілого, тим більше літнього віку, тобто характеру і рівню соціальної оцінки обговорюваних подій, явищ, осіб; тому, що саме в описуваному об'єкті викликає емоційну (оціночну) реакцію; на що (або на кого) і як посилається автор, обґрунтовуючи свої твердження, з якої предметної галузі дійсності вони запозичені (або кого і як цитує); який рівень знань передбачає використання цих даних тощо [1, с. 84]. Згідно з дослідженнями психологів, існують певні вікові особливості сприйняття людини людиною. З метою експертного вирішення встановлення віку автора документа, пропонується досліджувати особливості інтелектуальних навичок

особистості, рівень розвитку яких пов'язаний з обсягом і характером життєвого досвіду людини, що у поєднанні з аналізом його мовних навичок, дозволяє значно розширити можливості встановлення вікової належності людини.

Під час проведення судово-авторознавчих експертиз у вирішенні питання щодо встановлення приблизного віку автора тексту звертається увага на особливості мовних та інтелектуальних навичок автора тексту: використанню ним елементів лексики і фразеології, які мали поширення в певні періоди століття; використанню неологізмів, елементів шкільного, студентського, професійного аргю (враховуючи періоди їх поширеності у відповідних сферах); вживанню архаїзмів лексичного, а також орфографічного характеру тощо [1]. Подібно до того, як у вирішенні завдання щодо встановлення освітнього рівня автора документа, судовий експерт встановлює не офіційно засвідчену освіту автора, а лише відповідний рівень культури його писемного мовлення, так і в даному випадку експерт встановлює не офіційно засвідчений (хронологічний) вік особи, яка склала документ, а лише відображений в тексті його психологічний і біологічний вік (який може не збігатися з хронологічним).

Враховуючи зазначені чинники, що впливають на визначення віку автора документа, вирішення завдань щодо встановлення даної характеристики автора є вельми складним. Цей факт підтверджується і даними експрес-інтерв'ювання експертів, 98 % з яких зазначили, що труднощі при експертному дослідженні виникають під час встановлення віку автора тексту документа. Отже у зв'язку з недостатньою розробленістю методичних засад вирішення даного завдання, необхідні всебічні дослідження, результати яких могли б слугувати достатніми підставами для експертного встановлення віку автора тексту документа. У зв'язку з цим, у ХНДІСЕ проводиться робота по удосконаленню та розробці судово-авторознавчої експертизи щодо встановлення соціально-біографічного портрету автора документа.

Для органів кримінального провадження визначення соціально-біографічного портрету особи, що склала текст документа (автора), має суттєве орієнтовне значення у розшуку особи, причетної до події, що розслідується.

Список використаної літератури

1. Теоретические и методические вопросы криминалистического исследования письменной речи: метод. пособие / подгот. С.М. Вул; ред. Л.Е. Ароцкер. — М, 1977. — 107 с.

2. *Лысенко А.Н.* Теоретические основы определения возраста автора спорного документа / А.Н. Лысенко // Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы: сб. науч. тр. — М.: ВНИИСЭ, 1989. — С. 161–173.
3. *Белянин В.П.* Психолингвистика: учеб. / В.П. Белянин. — М.: Флинта, 2003. — 232 с.
4. *Щерба Л.В.* О тройном аспекте языковых явлений и эксперименте в языкознании / Л.В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. — Л., 1974. — С. 24–39.
5. Гендерные исследования в лингвистике: материалы к спецсеминару и для самостоят. работы / сост. Е.И. Семиколенова, А.Г. Шилина. — Симф.: Доля, 2004. — 184 с.
6. *Вахтин Н.Б.* Социолингвистика и социология языка: учеб. пособие / Н.Б. Вахтин, Е.В. Головки. — СПб.: Гуманитарная Академия, 2004. — 336 с.
7. *Кулагина И.Ю.* Возрастная психология: полный жизненный цикл развития человека: учеб. пособие для студентов высш. учебн. заведений / И.Ю. Кулагина, В.Н. Колюцкий. — М.: Сфера, 2001. — 464 с.
8. *Матвеева Г.Г.* Диагностирование личностных свойств автора по его речевому поведению / Г.Г. Матвеева. — Ростов н/Д., 1999. — 83 с.
9. Coupland N. Language, Society, and the Elderly: Discourse / N. Coupland, J. Coupland, H. Giles. — Identity and Aging. Oxford UK; Cambridge US: Blackwell, 1991. — P. 1–24.
10. *Выготский Л.С.* Мышление и речь / Л.С. Выготский // Избранные психологические исследования. — М.: АПН РСФСР, 1956. — 520 с.
11. *Волощук В.Г.* Совершенствование научных основ и методик установления возраста лица по признакам почерка и письменной речи / В.Г. Волощук, Ю.Н. Погибко, Т.Х. Хускивадзе // Вопросы теории и практики судебной экспертизы: сб. науч. тр. — М., 1990. — С. 131–144.
12. *Беликов В.И.* Социолингвистика: учеб. для вузов / В.И. Беликов, Л.П. Крысин. — М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. — 439 с.
13. *Маркова А.К.* Психология усвоения языка как средства общения / А.К. Маркова. — М., 1974. — 80 с.
14. Вопросы судебно-автороведческой диагностической экспертизы / под ред. С.М. Вула. — К.: РИО МВД УССР, 1984. — 132 с.

Резюме

Рассмотрен актуальный вопрос, обусловленный потребностями экспертной практики относительно установления возраста автора документа. Проанализировано современное состояние научных исследований по вопросу возрастных особенностей человека, возможностей решения данного вопроса в экспертной практике. Определены дальнейшие пути развития судебно-автороведческой экспертизы с целью повышения качества экспертных заключений.

Summary

The actual problem caused by needs of expert practice concerning establishment of age of the author of the document is considered. The modern state of scientific researches on a question of age features of the person, opportunities of the solution of the matter in expert practice is analyzed. Further ways of development forensic authorship research for the purpose of improvement of quality of expert opinions are defined.